

Kinga Flaga-Gieruszyńska

prof. nadzw. dr hab., Katedra Postępowania Cywilnego,
Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Szczeciński

Obowiązek ujawnienia przez dłużnika informacji o czynnościach dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli

Wprowadzenie

W ramach działań ustawodawcy zmierzających do ułatwienia wierzycielom dochodzenia ich roszczeń cywilnoprawnych, na mocy ustawy z dnia 7 kwietnia 2017 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia dochodzenia wierzytelności¹ wprowadzono szereg zmian w dotychczasowych rozwiązaniach ustawowych. Wśród tych nowych regulacji znalazły się również te, które mają za zadanie zwiększyć efektywność instrumentów realizowanych na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego na etapie postępowania egzekucyjnego w celu ustalenia majątku i czynności fraudacyjnych dłużnika. W poprzednim stanie prawnym, jeżeli zajęty w egzekucji majątek dłużnika nie rokował zaspokojenia egzekwowanych należności lub jeżeli wierzyciel wykazał, że na skutek prowadzonej egzekucji nie uzyskał w pełni zaspokojenia swej należności, mógł żądać zobowiązania dłużnika do złożenia wykazu majątku z wymienieniem rzeczy i miejsca, gdzie się znajdują, przypadających mu wierzytelności i innych praw majątkowych (art. 913 § 1 k.p.c.). Jednak to rozwiązanie nie pozwalało na sprawne zgromadzenie informacji, a tym bardziej przeciwdziałanie czynnościom dłużnika mającym na celu pomniejszenie, względnie obciążenie jego majątku z pokrzywdzeniem wierzycieli.

Dlatego też obowiązki dłużnika w tym zakresie poszerzono poprzez skorelowane z nimi uprawnienie wierzyciela w zakresie żądania ujawniania przez dłużnika informacji o odpłatnych i nieodpłatnych czynnościach prawnych dokonanych na rzecz osób trzecich, w okresie pięcioletnim poprzedzającym

¹ Dz.U. z 2017 r., poz. 933.

wszczęcie egzekucji, w wyniku których stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu niż był przed dokonaniem czynności.

W ten sposób ustawodawca próbuje wprowadzić rozszerzony zakres zastosowania art. 913 § 1 k.p.c. nie tylko co do ustalenia składników majątku dłużnika, ale również jego działań lub zaniechań, które go do stanu niewypłacalności doprowadziły, co w dalszej perspektywie zwiększa możliwość efektywnego dochodzenia roszczeń przez wierzyciela w ramach tzw. skargi pauliańskiej (art. 527–534 k.c.). Należy jednak zaznaczyć, że początkowo znaczenie omawianego obowiązku informacyjnego będzie marginalne z uwagi na ograniczenia ustawodawcy wprowadzone co do zakresu temporalnego jego obowiązywania. W uzasadnieniu do projektu ustawy stwierdzono:

Małym na względzie, że [wprowadzenie tej zmiany w art. 913 § 1 k.p.c.] stanowi ustanowienie nowego rodzaju obowiązku, jakiemu będzie musiał się podporządkować obywatel, zasadne jest przyjęcie rozwiązania, że okres pięcioletni nie dotyczy okresu przed dniem wejścia w życie nowej regulacji (nowego obowiązku) i jest liczony dopiero od momentu, w którym regulacja zaczęła obowiązywać. Ma to na celu przede wszystkim nieobciążanie obywateli obowiązkami rzutującymi na zdarzenia mające miejsce zanim obowiązek został ustanowiony (zasada niedziałania prawa wstecz)².

W konsekwencji na początku obowiązywania nowej regulacji w większości przypadków informacje udzielane przez dłużnika będą miały charakter szczątkowy, co nie zmienia faktu, że w dalszej perspektywie mogą one nabrać istotnego znaczenia.

Jednak aby w pełni ocenić praktyczne znaczenie tych konstrukcji, należy zastanowić się nad ich istotą, możliwością ich rzeczywistego wykorzystania w interesie wierzyciela i wynikającymi stąd konsekwencjami dla pewności obrotu prawnego. Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego artykułu, poniższe rozważania nie będą odnosić się do wyjawienia majątku jako całości, a jedynie do wskazanego obowiązku informacyjnego dłużnika określonego w art. 913 § 1 k.p.c.

Istota obowiązku informacyjnego dłużnika

Zgodnie z brzmieniem art. 913 § 1 k.p.c. obowiązek informacyjny dłużnika powstaje na skutek złożenia stosownego żądania przez wierzyciela. Istotnym aspektem ukształtowania obowiązku informacyjnego dłużnika jest ustalenie jego zakresu podmiotowego. Mówiąc o żądaniu wierzyciela, należy wziąć pod

² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia dochodzenia wierzytelności, Druk Sejmowy VIII kadencji nr 1185, s. 99, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1185> [dostęp: 10.11.2017].

uwagę również wszystkie podmioty, które korzystają z tych samych uprawnień, w szczególności sąd pierwszej instancji w sprawach, w których egzekucja może być wszczęta z urzędu (art. 796 § 2 k.p.c.), i organy uprawnione do żądania wszczęcia egzekucji (art. 796 § 3 k.p.c.). Natomiast podmiotem zobowiązanym jest dłużnik, niezależnie od tego, jaki jest jego status prawny. Tym samym obowiązek informacyjny może objąć zarówno dłużnika będącego osobą fizyczną, jak i osobą prawną, względnie jednostką organizacyjną niemającą osobowości prawnej, jeśli ma ona zdolność prawną. Wyjątkiem jest Skarb Państwa, co do którego wyjawienie majątku, a konsekwentnie także obowiązek informacyjny nie znajdują zastosowania.

Równie istotnym elementem jest ustalenie, na jakim etapie dochodzenia roszczeń przez wierzyciela omawiany obowiązek informacyjny się aktualizuje. W przeciwieństwie do pozostałych rozwiązań dotyczących wyjawienia majątku przez dłużnika, zobowiązanie do złożenia omawianej informacji odnosi się jedynie do etapu postępowania egzekucyjnego (względnie zakończenia egzekucji bezskutecznej, choćby w części, i ponownego wszczęcia postępowania egzekucyjnego), na wcześniejszym etapie czynności wierzyciela zmierzających do zaspokojenia jego roszczeń nie może bowiem znaleźć odzwierciedlenia kryterium czasowe „pięcioletniego okresu poprzedzającego wszczęcie egzekucji”. W odniesieniu do tego pojęcia należy przede wszystkim zastanowić się, czy w tym przypadku ustawodawca, kształtując to kryterium temporalne, miał na myśli wszczęcie postępowania egzekucyjnego (na wniosek wierzyciela, a w nielicznych przypadkach – z urzędu albo na żądanie uprawnionego podmiotu), czy też podjęcie pierwszej czynności egzekucyjnej przez organ egzekucyjny. Dylemat nie jest bezzasadny, bowiem w kodeksie postępowania cywilnego pojęcia postępowania egzekucyjnego i egzekucji, mimo że mają odmienne znaczenie, są używane przez ustawodawcę niekonsekwentnie, a niekiedy wręcz nieprawidłowo. Jak podnosi Robert Kulski, złożenie wniosku o wszczęcie egzekucji nie wszczyna jeszcze egzekucji, a jedynie postępowanie egzekucyjne. Wniosek o wszczęcie egzekucji ma na celu spowodowanie jej wszczęcia, co jest równoznaczne z dokonaniem przez organ egzekucyjny pierwszej czynności egzekucyjnej, przy której doręcza się dłużnikowi zawiadomienie o wszczęciu egzekucji (art. 805 k.p.c.)³. Między złożeniem wniosku o wszczęcie egzekucji a jej wszczęciem podejmuje się różnego rodzaju czynności, które nie są jeszcze czynnościami egzekucyjnymi. W omawianym przypadku wydaje się, że należy brać pod uwagę moment wszczęcia postępowania

³ R. Kulski, *Wprowadzenie. Wszczęcie egzekucji i dalsze czynności egzekucyjne*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3: *Komentarz. Art. 730–1088*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Legalis 2015.

egzekucyjnego, bowiem jest to konstrukcja bardziej jednoznaczna dla oceny zakresu czasowego obowiązku informacyjnego dłużnika.

Po wszczęciu egzekucji sądowej warunkiem realizacji żądania wierzyciela, które może odnosić się zarówno do wyjawienia składników majątkowych, jak i udzielenia przedmiotowej informacji, względnie któregośkolwiek z tych obowiązków, jest zaistnienie jednej z dwóch okoliczności: 1) jeżeli zajęty w egzekucji majątek dłużnika nie rokuje zaspokojenia egzekwowanych należności; 2) jeżeli wierzyciel wykaże, że na skutek prowadzonej egzekucji nie uzyskał w pełni zaspokojenia swej należności.

Przez brak rokowań co do zaspokojenia egzekwowanej należności rozumieć należy przewidywaną niemożność pełnego zaspokojenia tej należności, przy możliwości jej częściowego zaspokojenia. Jeżeli bowiem zajęty majątek dłużnika nie pozwala przynajmniej na częściowe zaspokojenie egzekwowanej należności, postępowanie egzekucyjne podlega umorzeniu (art. 824 § 1 pkt 3 k.p.c.)⁴. Natomiast w drugim przypadku wierzyciel powinien dołączyć do żądania tytuł wykonawczy (na którym komornik sądowy dokonuje adnotacji o wysokości wyegzekwowanych roszczeń), a ponadto postanowienie o bezskuteczności egzekucji albo postanowienie o umorzeniu postępowania. U podstaw tego ostatniego muszą leżeć przesłanki określone we wspomnianym już art. 824 § 1 pkt 3 k.p.c., a więc musi być oczywiste, że z egzekucji nie uzyska się sumy wyższej od kosztów egzekucyjnych.

Przesłanki obowiązku informacyjnego jednak nie wyczerpują problemów interpretacyjnych odnoszących się do nowego modelu art. 913 § 1 k.p.c., ponieważ wydaje się, że dużo trudniejszą kwestią jest precyzyjne wskazanie, jakie czynności powinny znaleźć się w informacji przedstawionej przez dłużnika.

Zakres przedmiotowy obowiązku informacyjnego dłużnika

Obowiązek informacyjny dłużnika odnosi się do czynności prawnych o określonych cechach. Warto przy tym zauważyć, że czynności prawne nie oczekiwały się definicji legalnej. Jedyłą ustawową definicję czynności prawnej zawarto w art. 40 ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego⁵, zgodnie z którym czynnością prawną była „czynność, zmierzająca do ustanowienia zmiany lub zniesienia stosunku prawnego”. W doktrynie przyjmuje się, że czynność prawna to działanie podmiotów prawa cywilnego dokonujących tej czynności, polegające co najmniej na złożeniu oświadczenia woli, zmierzające do wywołania skutków prawnych, które prawo material-

⁴ A. Marciniak, *Komentarz do art. 913 k.p.c.*, [w:] *ibidem*.

⁵ Dz.U. z 1950 r., nr 34, poz. 311.

ne uważa za zamierzone przez te podmioty. Jak podnosi Jarosław Grykiel, ta definicja z jednej strony ogranicza elementy stanu faktycznego czynności prawnej (tzw. substratu czynności prawnej) wyłącznie do działań podmiotów dokonujących czynności prawnej, pozostawiając w ten sposób poza czynnością prawną wszelkie działania osób trzecich (w szczególności polegające na wyrażeniu zgody), a z drugiej – wyraźnie akcentuje konieczny element czynności prawnej, jakim jest oświadczenie woli, odróżniając czynności prawne od innych zachowań podmiotów prawa cywilnego (np. od czynów niedozwolonych)⁶. Nie ma znaczenia ani rodzaj czynności prawnej (np. jednostronna, dwustronna), ani sposób jej dokonania (wyraźny lub dorozumiany). Trzeba podkreślić, że w tej konstrukcji ustawodawca nie bierze pod uwagę czynności faktycznych, choćby dochodziło na ich skutek do zmian w majątku dłużnika. Obowiązek informacyjny nie obejmuje również innych zdarzeń zbliżonych do czynności prawnych (oświadczenia wiedzy, przejawy uczuć), zdarzeń cywilnoprawnych ani działań innego rodzaju, mogących powodować skutki w sferze majątkowej dłużnika bez względu na jego wolę (np. orzeczeń sądowych lub decyzji administracyjnych wydanych w postępowaniach z udziałem dłużnika), a także niewykonywania uprawnień w określonym czasie (np. doprowadzenia przez dłużnika do przedawnienia przysługującego mu roszczenia, przekroczenia terminu zawitego). Ponadto wyłączone są czynności o charakterze osobistym, które ubocznie wywołują także skutki majątkowe (np. zawarcie małżeństwa, uznanie ojcostwa generujące zobowiązania alimentacyjne). Nie należy również pomijać tego, że obowiązek informacyjny określony w art. 913 § 1 k.p.c. nie odnosi się do wszystkich rodzajów czynności prawnych, co wymaga pogłębionej analizy.

Pierwszym kryterium, które należy brać pod uwagę, jest odpłatność i nieodpłatność czynności prawnych dokonanych na rzecz osób trzecich, co pozwala stwierdzić, że omawiany obowiązek odnosi się do czynności przysparzających. Czynności przysparzające dokonują korzystnej zmiany w majątku innej osoby (zwiększają jej aktywa lub zmniejszają pasywa). Mogą to być również czynności polegające na udzieleniu zabezpieczenia (np. ustanowienie zastawu, hipoteki, udzielenie gwarancji). O odpłatności czynności można mówić wówczas, gdy za swoje świadczenie podmiot świadczący uzyskuje (od recypienta świadczenia lub od osoby trzeciej) inne świadczenie o realnej wartości majątkowej. Oznacza to, że decydujące znaczenie ma nie kryterium czysto formalne, a więc wybrany przez strony rodzaj czynności prawnej, ale kryterium materialne, odwołujące się do rzeczywistej wartości świadczeń każ-

⁶ J. Grykiel, *Komentarz do art. 56 k.c.*, [w:] J. Grykiel, M. Lemkowski, *Czynności prawne. Art. 56–81 k.c. Komentarz*, Legalis 2010.

dej ze stron⁷. W tym przypadku jednak kryterium odpłatności i nieodpłatności ma znaczenie wtórne, ponieważ oba rodzaje czynności przysparzających są objęte obowiązkiem informacyjnym dłużnika. Takie rozwiązanie należy uznać za trafne, ponieważ w ten sposób dłużnik nie dokonuje samodzielnej, często nieuprawnionej oceny i nie podejmuje decyzji co do ekwiwalentności, względnie zbliżonej wartości świadczenia uzyskanego w zamian za świadczenie dłużnika w odniesieniu do konkretnej czynności prawnej. A takie zagrożenie istniałoby w razie ograniczenia obowiązku informacyjnego jedynie do czynności nieodpłatnych.

Ustawodawca w konstrukcji tego obowiązku wprowadził również kryterium bagatelności. To rozwiązanie co do zasady z pewnością jest trafne, ponieważ przeciwne wiązałyby się z nadmiernym obciążeniem dłużnika, a jednocześnie przekazanie informacji o czynnościach prawnych o niewielkiej wartości nie miałoby istotnego znaczenia dla dochodzenia roszczeń przez wierzyciela. Tym samym obowiązek informacyjny odnosi się do czynności prawnych, których przedmiotem jest rzecz lub prawo o wartości przekraczającej w dniu dokonania tych czynności wysokość minimalnego wynagrodzenia za pracę ustalonego na podstawie przepisów ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę⁸. Powstaje jednak wątpliwość, czy ta konstrukcja, wobec braku zastosowania jakiegokolwiek kryterium o charakterze ogólnym (np. w wymiarze rocznym), nie doprowadzi do sytuacji, w której dłużnik, mając świadomość omawianego obowiązku, będzie dzielić przedmiot czynności prawnych w taki sposób, aby wartość jednostkowa nie przekraczała wskazanego progu bagatelności.

Wątpliwości powstają również w odniesieniu do ostatniego kryterium wprowadzonego przez ustawodawcę. Dłużnik ma obowiązek poinformować o czynnościach prawnych, w wyniku których stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu niż był przed dokonaniem czynności. Kwestia ta wymaga szerszego omówienia, jednak w tym miejscu należy zasygnalizować, iż źródłem głównych problemów może być okoliczność, że to dłużnik ma dokonać samodzielnej oceny, czy dana czynność została dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli. W tym przypadku margines nieprawidłowości zakresu przedmiotowego przedstawionej przez dłużnika informacji może być zdecydowanie zbyt szeroki, aby mówić o pełnej efektywności tej instytucji dla potrzeb egzekucji sądowej, a przede wszystkim – przyszłych roszczeń wierzyciela w ramach tzw. skargi pauliańskiej.

⁷ Idem, *Komentarz do art. 56 k.c.*, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz. Art. 1–449*¹¹, red. M. Gutowski, Legalis 2016.

⁸ Tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 847.

Czynności dokonywane z pokrzywdzeniem wierzycieli a zakres obowiązku informacyjnego dłużnika

Jak wskazano, obowiązek informacyjny odnosi się do czynności prawnych, w wyniku których dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu niż był przed dokonaniem czynności. Należy więc przeprowadzić bardziej pogłębioną analizę pojęcia czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli.

Odnosząc się do czynności odpłatnych, trzeba przyjąć, że mogą one powodować niewypłacalność dłużnika:

- a) gdy świadczenie należne dłużnikowi ma mniejszą wartość niż to, do którego jest on zobowiązany;
- b) gdy otrzymany przez dłużnika ekwiwalent jest nieosiągalny dla wierzyciela (np. stanowią go przedmioty niepodlegające egzekucji);
- c) gdy świadczenie należne dłużnikowi nie zostało spełnione i ma on jedynie roszczenie o jego spełnienie, a rzeczywista wartość tego roszczenia jest niższa od nominalnej.

Z tego względu czynność prawna przewidująca świadczenie ekwiwalentne nie powoduje generalnie pokrzywdzenia wierzycieli, jeżeli uzyskany ekwiwalent został wykorzystany do zaspokojenia wierzycieli bądź znajduje się w majątku dłużnika⁹. Natomiast jeśli dłużnik otrzyma świadczenie ekwiwalentne w stosunku do swojego, a następnie usunie je ze swojego majątku, to wówczas przedmiotem informacji powinna być nie czynność odpłatna, dzięki której doszło do przysporzenia, ale czynność, na skutek której dłużnik pozbył się określonego świadczenia ze swojego majątku. Co więcej, nie wyłącza obowiązku przedstawienia informacji fakt, że w chwili składania informacji korzyść ta nie znajduje się już także w majątku osoby trzeciej.

Dla zaistnienia obowiązku informacyjnego nie ma znaczenia, czy dłużnik osobiście dokonał czynności, czy uczynił to w jego imieniu zastępca ustawowy, pełnomocnik lub prokurent. Co więcej, dłużnik nie musi być stroną czynności będącej źródłem przysporzenia na rzecz osoby trzeciej. Przedmiotem informacji są bowiem nie tylko czynności dokonane w charakterze dłużnika głównego, ale także czynności dokonane przez dłużnika jako poręczyciela lub innego współdłużnika solidarnego. W szczególności okoliczność, że jeden z dłużników solidarnych ma mienie wystarczające do zaspokojenia wierzyciela, nie wyłącza obowiązku informacyjnego co do czynności prawnej dokonanej przez innego dłużnika¹⁰. Objęte obowiązkiem będą również czynności podejmowane w toku postępowania sądowego, takie jak ugoda,

⁹ Wyrok SA w Białymstoku z 14 lipca 2016 r., I ACa 168/16, LEX nr 2081575.

¹⁰ Wyrok SN z 17 czerwca 1997 r., III CKN 96/97, LEX nr 1230001.

uznanie powództwa, cofnięcie pozwu ze zrzeczeniem się roszczenia – trafnie wskazuje się bowiem w literaturze, że z woli strony wywołują skutek rozporządzający identyczny jak w wypadku czynności pozasądowej¹¹.

Z kolei w zakresie problemu zaspokojenia wierzycieli dłużnika z pewnością przedmiotem obowiązku informacyjnego jest czynność prawna, w ramach której dłużnik spełnia swój niewymagalny dług wobec jednego z wierzycieli, mając w tym czasie wymagalne zobowiązanie wobec innego. Jak podkreśla się w orzecznictwie, co do zasady dłużnik może spełnić świadczenie na rzecz jednego z wierzycieli bez narażenia się na zarzut, że krzywdzi pozostałych swoich wierzycieli. Obowiązujące przepisy nie zawierają reguł postępowania dłużnika dotyczących kolejności i zakresu zaspokajania poszczególnych wierzycieli. Takie reguły obowiązują dopiero w postępowaniach egzekucyjnych o charakterze singularnym i uniwersalnym. Nie oznacza to, iż dłużnik przed wszczęciem wymienionych wyżej postępowań ma całkowitą swobodę w zaspokajaniu wierzycieli. Jest tak niewątpliwie, gdy dłużnik jest wypłacalny, a problemy z jego wypłacalnością mają charakter czasowy i przewidywalny. W przeciwnym razie swoboda dłużnika w sposobie zaspokajania wierzycieli jest ograniczona. Czynności prawne dłużnika nie mogą bowiem zmierzać do udaremnienia nieuchronnej w danych okolicznościach egzekucji (singularnej bądź uniwersalnej), gdyż uniemożliwiają zaspokojenie się innych wierzycieli w kolejności przewidzianej w przepisach regulujących postępowanie egzekucyjne bądź przepisach prawa upadłościowego¹². To stanowisko należy uznać za trafne, bierze bowiem pod uwagę należytą ochronę interesów wierzycieli, których roszczenia są wymagalne.

Oczywiście dla prawidłowego zakreslenia istoty obowiązku informacyjnego kluczowe znaczenie ma zdefiniowanie pojęcia „pokrzywdzenie wierzyciela”. Pokrzywdzenie wierzyciela polega na tym, że jego wierzytelność nie może być zrealizowana (w całości lub w części) i zrealizowanie jej w przyszłości jest również wątpliwe. Pokrzywdzenie wierzyciela jest następstwem niewypłacalności dłużnika. Niewypłacalność to – najprościej ujmując – aktualny brak możliwości wywiązania się przez dłużnika z zobowiązań finansowych (niekoniernie ogłoszenie jego upadłości). Jednak nie należy pokrzywdzenia wierzycieli utożsamiać z istnieniem szkody po stronie wierzyciela. „Pokrzywdzenie” występuje już na etapie możliwości powstania szkody, wyrażając się „w złej prognozie” co do zdolności spełnienia świadczenia przez dłużnika. Pojęcie pokrzywdzenia rozumie się szeroko, obejmując nim powstałe lub mogące po-

¹¹ M. Pyziak-Szafnicka, *Glosa do wyroku SN z 19.10.1995 r.*, III CRN 40/95, OSP 1996, nr 11, poz. 211.

¹² Wyrok SA w Łodzi z 22 lipca 2016 r., I ACa 1641/15, LEX nr 2106872.

wstać w wyniku danej czynności negatywne reperkusje w sferze majątkowej wierzyciela¹³. Nie odnosi się to do zmian w majątku dłużnika, które są następstwem procesów niezależnych od jego woli, co często ma miejsce w przypadku tych aktywów, których wartość ulega zmianie w wyniku naturalnych procesów ekonomicznych¹⁴. Jak wskazuje się w judykaturze, dłużnik staje się niewypłacalny w wyższym stopniu i wtedy, gdy zaspokojenie można uzyskać z dodatkowym znacznym nakładem kosztów, czasu i ryzyka, a pokrzywdzenie powstaje na skutek takiego stanu faktycznego majątku dłużnika, który powoduje niemożność, utrudnienie lub odwleczenie zaspokojenia wierzyciela¹⁵. Tym samym o niewypłacalności dłużnika można mówić również wtedy, gdy dochodzi do znacznego utrudnienia bądź odwleczenia zaspokojenia¹⁶. Identycznie należy traktować sytuację, gdy w majątku dłużnika pozostają źródła dochodów, jednak w takich rozmiarach, że egzekucja z tych źródeł nie mogłaby doprowadzić do zaspokojenia wierzyciela w rozsądnym czasie. Pojęcie niewypłacalności nie odnosi się natomiast do utrudnienia czy przedłużenia prowadzonego postępowania egzekucyjnego np. co do dłużnika, który jest wypłacalny, ale posiada aktywa, których upłynnienie wymaga czasu (egzekucja sądowa z nieruchomości etc.).

Nie oznacza to jednak, że zaistnienie niewypłacalności dłużnika należy rozpatrywać w oderwaniu od zasad egzekucji sądowej, a w szczególności – wyłączeń przedmiotowych, uprzywilejowania niektórych kategorii wierzycieli etc. W konsekwencji niewypłacalność zachodzi wtedy, gdy egzekucja prowadzona według przepisów z zakresu postępowania egzekucyjnego nie pozwoli na zaspokojenie wierzytelności, gdyż dłużnik nie ma składników majątkowych o wystarczającej wartości, a przy tym niepodlegających ograniczeniom egzekucji. Dlatego też stanu niewypłacalności nie uchyla istnienie w majątku dłużnika składników niepodlegających zajęciu lub obciążonych prawami dającymi innym osobom pierwszeństwo zaspokojenia (zastaw, hipoteka) w takim stopniu, że pozostała wartość danego przedmiotu nie wystarczy na zaspokojenie skarżącego wierzyciela. Z tych względów w orzecznictwie podkreśla się, że przesłanka pokrzywdzenia wierzyciela nie zachodzi, gdy do zaspokojenia wierzyciela nie doszłoby nawet wtedy, gdyby nieruchomości pozostała w majątku dłużnika, a to z uwagi na zakres jej obciążenia hipotekami o wartości przewyższającej wartość nieruchomości oraz przewidzianą w art. 1025 k.p.c. kolejność zaspokajania wierzycieli¹⁷.

¹³ Wyrok SN z 17 stycznia 2017 r., IV CSK 194/16, LEX nr 2237415.

¹⁴ Wyrok SN z 19 lutego 2010 r., IV CSK 303/09, LEX nr 852580.

¹⁵ Wyrok SN z 11 maja 2012 r., II CSK 548/11, OSN 2013, nr 2, poz. 19.

¹⁶ Wyrok SA w Katowicach z 5 lipca 2017 r., V ACa 772/16, LEX nr 2355866.

¹⁷ Wyrok SN z 20 lipca 2017 r., IV CSK 598/16, LEX nr 2352152.

Pomiędzy czynnością prawną dłużnika a powstaniem lub zwiększeniem jego niewypłacalności musi istnieć związek przyczynowy, przy czym nie musi to być związek adekwatny. Jednak o pokrzywdzeniu nie może też samoistnie świadczyć wyzbycie się składnika majątkowego na rzecz osoby trzeciej. Czynność ta musi być warunkiem koniecznym powstania lub zwiększenia niewypłacalności, choć nie musi być jedyną przyczyną. Co więcej, nie jest konieczny zamiar bezpośredni pokrzywdzenia wierzyciela i zła wiara dłużnika. Wystarczy, aby dłużnik przewidywał takie pokrzywdzenie w granicach ewentualności¹⁸. Z tego względu konieczne jest jedynie stwierdzenie, że czynność spowodowała (lub była jedną z czynności, które spowodowały) skutek w postaci niewypłacalności dłużnika lub powiększyła taką niewypłacalność. Na przykładzie czynności prawnej nieodpłatnej w orzecznictwie wskazano, że dłużnik staje się niewypłacalny wskutek darowizny, jeżeli między dokonaniem darowizny a zaistnieniem stanu niewypłacalności istnieje związek przyczynowy; nie musi to być związek adekwatny ani bezpośredni, darowizna nie musi też być wyłączną przyczyną niewypłacalności (istotne jest jedynie to, by dokonana darowizna była warunkiem koniecznym niewypłacalności)¹⁹. Z kolei pogłębienie niewypłacalności polega na zwiększeniu istniejącej już dysproporcji pomiędzy wysokością długów pieniężnych dłużnika a wartością jego majątku dostępnego dla egzekwujących wierzycieli. W konsekwencji niewypłacalność w stopniu wyższym ma natomiast miejsce wtedy, gdy egzekucja prowadzona przeciwko dłużnikowi po dokonaniu zaskarżonej czynności będzie trudniejsza niż w przypadku, gdyby czynności tej nie dokonano.

Z pewnością zakres obowiązku informacyjnego dłużnika, podobnie jak przesłanki tzw. skargi pauliańskiej, budzi szereg wątpliwości interpretacyjnych w odniesieniu do poszczególnych przypadków czynności prawnych dokonywanych przez dłużnika i ich znaczenia dla jego majątku i stopnia wypłacalności, z uwzględnieniem problemu związku przyczynowego.

Podsumowanie

Nowa konstrukcja art. 913 § 1 k.p.c. ma na celu ułatwienie zaspokojenia roszczeń wierzycieli w ramach toczącego się postępowania egzekucyjnego, a także pozwala im na uzyskanie istotnych informacji na potrzeby wytoczenia tzw. skargi pauliańskiej, jeśli zaistnieją przesłanki określone w art. 527–534 k.c.

¹⁸ Wyrok SA w Gdańsku z 27 kwietnia 2017 r., V ACa 479/16, LEX nr 2348611.

¹⁹ Wyrok SA w Poznaniu z 18 kwietnia 2017 r., I ACa 1291/16, LEX nr 2287439.

Efektywność stosowania tych rozwiązań w praktyce będzie podlegać weryfikacji dopiero w dłuższej perspektywie czasowej, zważywszy, że odnoszą się one do czynności, które zostaną dokonane przez dłużnika po dniu wejścia w życie ustawy, co w początkowym etapie czyni obowiązek informacyjny konstrukcją o charakterze marginalnym. Dopiero stopniowe wydłużanie okresu objętego tym obowiązkiem w naturalny sposób zwiększy wolumen czynności prawnych, które spełnią kryteria określone w omawianym przepisie, a tym samym zwiększy użyteczność tego obowiązku na rzecz zaspokojenia roszczeń wierzycieli.

Na obecnym etapie należy podać w wątpliwość rozwiązanie, w którym to dłużnik poddaje własnej ocenie znaczenie czynności prawnych o charakterze przysparzającym co do ich ewentualnego wpływu na powstanie, względnie pogłębienie jego niewypłacalności. Podobnie problematyczne wydaje się kryterium bagatelności pozbawione mechanizmu zabezpieczającego interes wierzycieli przed rozdrabnianiem wartości czynności prawnych dokonywanych przez dłużnika świadomego potencjalnego obowiązku informacyjnego. Problemy te jednak należy zweryfikować w praktyce, dopiero wówczas będzie można bowiem stwierdzić, jak bardzo wpływają one na skuteczność nowego rozwiązania.

Abstract

Obligation of the debtor to disclose information about actions done with detriment to creditors

The Author discusses the new construction of Art. 913 section 1 of the Polish Code of Civil Procedure, which introduced – apart from the obligation to disclose the assets – information obligation of the debtor to increase the effectiveness of pursuing claims by creditors. In the new content of this provision, the legislator defined the creditor's right to request the debtor to disclose information about paid and free legal actions done to third parties with a value determined by the legislator during the five year period preceding the initiation of the execution which resulted in him or her becoming insolvent or becoming insolvent to a greater degree than he or she was before the action. The Author arranges terminological issues and points to interpretative problems that may be relevant to the practice of enforcing this obligation.

Key words: disclosure of assets, information obligation of the debtor, debtor's insolvency, enforcement proceedings

Streszczenie
Obowiązek ujawnienia przez dłużnika informacji
o czynnościach dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli

Autorka omawia nową konstrukcję art. 913 § 1 k.p.c., w której wprowadzono – obok obowiązku wyjawienia składników majątkowych – obowiązek informacyjny dłużnika mający podnieść efektywność dochodzenia roszczeń przez wierzycieli. W nowej treści wskazanego przepisu ustawodawca określił uprawnienie wierzyciela w zakresie żądania ujawnienia przez dłużnika informacji o odpłatnych i nieodpłatnych czynnościach prawnych dokonanych na rzecz osób trzecich, o określonej przez ustawodawcę wartości, w okresie pięcioletnim poprzedzającym wszczęcie egzekucji, w wyniku których stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu niż był przed dokonaniem czynności. Autorka dokonuje uporządkowania kwestii terminologicznych oraz wskazuje na problemy interpretacyjne, które mogą mieć znaczenie dla praktyki egzekwowania tego obowiązku.

Słowa kluczowe: wyjawienie majątku, obowiązek informacyjny dłużnika, niewypłacalność dłużnika, postępowanie egzekucyjne